

УДК 378.22 : 070–051 : [821.116.2 : 82–4]

Марина Свалова – кандидат наук із соціальних комунікацій,
старший викладач кафедри журналістики
Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Збірка есеїстики О. Забужко «З мапи книг і людей» у системі підготовки майбутніх журналістів

У статті розглядається збірка есеїстики О. Забужко «З мапи книг і людей» у контексті вивчення журналістської майстерності та редакторського аналізу в ЗМК. Розкриваються основні форми роботи з публіцистичними текстами письменниці (аналіз актуальності теми, проблемно-тематичного наповнення, жанрових особливостей; створення студентами власного журналістського матеріалу).

Ключові слова: есеїстика, публіцистика, розробка теми, проблематика, редакторський аналіз.

Постановка наукової проблеми та її значення. Саморедагування, аналіз власного матеріалу не тільки з позиції журналіста, а й із позиції реципієнта – надзвичайно важливі складники журналістської майстерності. Не викликає сумніву, що будь-який журналіст має знати специфіку редакторського аналізу тексту, насамперед – тексту ЗМК, хоч і не кожен журналіст має неодмінно стати редактором. Мета цієї розвідки – окреслити конкретні форми роботи з публіцистичними текстами (есеями О. Забужко) на заняттях із дисциплін, пов'язаних із журналістською майстерністю та редагуванням у ЗМК. Крім того, робота з публіцистикою позитивно впливатиме на розвиток грамотності, зв'язного мовлення, формуватиме вміння відрізнити погляд та переконання від факту, уміння поєднувати образність і документалізм задля впливу на почуття й розум реципієнтів.

«Редакторський аналіз, – пише А. Капелюшний, – це розгляд рукопису і його всебічна характеристика, до яких вдається редактор з метою вдосконалення змісту й форми журналістського твору» [4, с. 41]. Водночас науковець підкреслює складність цієї діяльності, яка «включає в себе багато операцій: і порівняння, і зіставлення, і класифікацію, і синтез» [4, с. 41]. В. Різун зазначає: «Редакторський аналіз охоплює три сфери: аналіз тематичної організації твору та актуальної теми; аналіз розробки теми й аналіз розкриття теми» [6, с. 232]. Дослідник наголошує, що «розробка в чистому вигляді – це інтимний авторський процес, пов'язаний із добором фактичного матеріалу, його упорядкуванням, інтерпретацією, із утворенням фактологічної системи, побудованої за законами комунікативної логіки» [6, с. 233]. Отже, розкриття розробленої теми – це конкретне представлення теми глядачеві чи слухачеві у певній формі, відповідно до певної комунікативної ситуації. Для формування редакторських навичок викладач має підібрати таку систему журналістських текстів, які б могли яскраво проілюструвати і специфіку розкриття теми автором, і продемонструвати вдалі стилістичні рішення, і спонукати студентів до написання власних журналістських матеріалів. Завдання статті полягають у тому, щоб проаналізувати специфіку роботи з матеріалами О. Забужко в контексті «тренувального» редакторського аналізу, визначити основні засоби, прийоми, до яких удається письменниці на змістовому та формальному рівнях. Звісно, такий редакторський аналіз не буде передбачати правку, а допоможе глибше зануритися у структуру публіцистичного тексту.

Збірка О. Забужко «З мапи книг і людей» складається з вибраних есеїв, що об'єднані темою своєї «культурної мапи», з якої письменниці вихоплює найбільш знакові для себе постаті, книги, події, міста, актуалізуючи їх таким чином і для реципієнтів. Уже у вступі авторка дає своєрідну «інструкцію-пояснення»: «Так, теж сама собою, визначилась і структура книжки: чотири її розділи – “Читати”, “Писати”, “Бачити”, “Жити” – при неминучій умовності поділу, групують тексти, розкидані на дистанції від літа 1999-го до літа 2012-го, власне за цими чотирма рубриками. А вже ті перехресні зв'язки, якими вони прошиті між собою, читач вільний виставляти на власний розсуд – відповідно до своєї власної “мапи книг і людей”» [2, с. 12]. Кожен розділ книжки презентує ті культурні аспекти, над якими розмірковує авторка: наприклад, це може бути осмислення постаті і творчості конкретного митця («Три смерті Павла Тичини»), міркування над власним художнім

текстом та специфікою його «розкодовування» читачами («Дві слові до “Казки про калинову сопілку”»), думки про природу театрального мистецтва («Погляд на ідеальний театр із авторського місця в партері») тощо.

Пошук актуальної теми та її адекватне розкриття – найвідповідальніше завдання журналіста, аналіз актуальності журналістського матеріалу – найперше завдання редактора в ЗМК. «Діяльнісний підхід до теми, – зауважує В. Різун, – дозволяє виділити такі три складові актуальності: суспільна зумовленість (суспільна мотивованість), відповідність важливим суспільним завданням (суспільна цілеспрямованість) і суспільна доцільність (суспільний смисл)» [6, с. 174]. Науковець наголошує, що відсутність бодай одного з цих складників призведе до того, що тема не стане актуальною.

Викладач може зосередитися на розкритті авторкою теми в конкретному публіцистичному тексті або проаналізувати тематичне наповнення збірки загалом, звернувши увагу студентів на поняття актуальності теми, на жанрові ознаки есею. Так, можна разом зі студентами виокремити «проблемно-тематичні вузли» в есеї «Катерина: Філософія мовчазного бунту, або Конспект до ненаписаної біографії», визначивши суспільну мотивованість, суспільну цілеспрямованість і суспільний смисл матеріалу. Варто виокремити важливі проблеми, порушені О. Забужко в контексті біографії і творчої долі К. Білокур.

1. Проблема історичної пам'яті: «Її біографії досі не написано. І не дивно – з усіх постатей нашого культурного пантеону ХХ століття саме до неї найточніше, прямою проекцією зі століття ХІХ-го, пасує шевченківська формула: “Історія мого життя є частина історії моєї батьківщини”. Формула, котра передбачає і зворотний зв'язок: не маючи правдивої “історії батьківщини”, годі розгледіти й зрозуміти смислові зв'язки і всередині вплетеної в те ширше панно нитки одного життя» [2, с. 57].

2. Проблема трагічності століття: «В результаті вийшла одна з найстрашніших мистецьких біографій століття. Зрозуміти, розгледіти її в усій її трагічній величі – значить, значною мірою, зрозуміти, що з нами в тому столітті сталось – і якою хворобою був уражений наш дух, досі неспроможний із неї вичуняти» [2, с. 58].

3. Проблеми долі жінки-митця і трагічного шляху К. Білокур: «Ніхто не вивіз “хороше чорноброве дівчатко” із села до столиці, де на нього чекала би першокласна мистецька освіта, та що там мистецька – навіть “до п'яного дяка в науку” ніхто не відвів: навпаки, били по руках, коли ті тяглися до книжки, і змалечку “забороняли писати й малювати” (по суті, повторювалася доля іншої Катерини – Шевченко-Красицької, за свідченнями односельців, від роду не менш художньо обдарованої од свого славетного брата, – з тією різницею, що ця, “нова” Катерина проти вготованої їй “вічної жіноцької долі”, де її дар міг проявитися хіба за розмальовуванням припічка у вільну годину, збунтувалася так, як і в сні не приснилось би французьким екзистенціалістам, – і все життя прожила в режимі перманентної війни з зовнішнім світом – за свою територію, за оспіваний приблизно в ті самі роки Вірджинією Вулф, про яку ніколи не чула, як і та про неї, “власний простір”...)» [2, с. 58–59].

4. Доля народу через призму життя «звичайної незвичайної людини»: «Такого українського села ми вже не знаємо – не застали. Але це воно воювало в Холодному Яру, і це йому 1929 року Сталін оголосив війну на знищення. Білокури – і батьки, й дочка – належали до тих “недобитків”, котрі вміли “тримати удар”. Ми не знаємо, яким чином їхня родина “одноосібників” у чорні 1930-ті змогла вижити й вистояти, як вони перетривали Голодомор і кілька хвиль терору (який, серед іншого, викосив друзів Катриної молодости, той цвіт села, що мав потенціал стати його інтелігенцією, – “дружну сім'ю” товаришів по аматорському театру, її єдине, за весь вік, мистецьке середовище, про яке вона, при всіх вимушених недомовках, і в листі до Президії Верховної Ради 1950 року згадує з незагоєним болем утрати)» [2, с. 70–71].

Студенти мають довести або спростувати актуальність порушених питань в історичному, мистецькому, філософському контекстах, окреслити алгоритм розкриття теми трагічної долі великої художниці через систему фактів (називання конкретних дат, імен, звернення до листів К. Білокур, власні коментарі публіцистки тощо). Викладач має зосередити увагу студентів на тому, як О. Забужко створює типовий і водночас яскраво індивідуальний образ «малописьменної селянки», «сільської баби», «бунтарки», «генія, що прийшов на світ дівчинкою». Так, авторка, коментуючи листи художниці, зазначає: «Це не Марко Вовчок – це краще, експресивніше. Варто тут нагадати, що

перша репрезентативна добірка білокурівських листів, видрукувана у «Вітчизні» 1982 року, стала не мистецтвознавчою, як можна було б сподіватись, – а літературною сенсацією» [2, с. 65]. Як цікавий хід у розкритті теми таланту й контексту, у якому формувався й розвивався цей талант, викладач має виокремити звернення О. Забужко до органічного для К. Білокур середовища – українського села, образ якого чітко виписаний у її листах: «Тут мене цікавить винятково образ сучасного їй українського села, що постає з тих листів: після сливе сорока років радянської влади, після сталінської катастрофи й Голодомору (про це – єдина скупа згадка в листі до С. Таранушенка, її головного, в 1950-х, “провіденційного співрозмовця”), – немовби й не зачепленого ні руїною колективізації, ні терором, ні війною, ні повоєнною боротьбою за виживання: цілком “упізнаваного” і з класики ХІХ століття» [2, с. 67–68]. Водночас О. Забужко занурюється глибше, розкриваючи тему на іншому рівні, зображуючи К. Білокур як селянку, що ігнорує радянське село, бо «збуває вона, мов відпливаючи од себе, сливе всі історичні інновації, принесені радянською добою: її образ села свідомо, нарочито пасеїстичний – зміщений у “старовину” (серед односельців її явно більше цікавлять старі, ніж молодь!) <...>» [2, с. 68].

Отже, аналіз актуальності теми (проблемно-тематичних блоків) есею «Катерина: Філософія мовчазного бунту, або Конспект до ненаписаної біографії» засвідчує такі прийоми розкриття теми, як поєднання журналістського документалізму й авторських оцінок, поглядів, коментарів, створення типових образів (жінки-митця, села, епохи), водночас увиразнення рис, притаманних саме К. Білокур, окреслення її психологічного портрета й історичних умов його формування. Ці прийоми розкриття теми, її актуалізації в сучасному культурному просторі студенти мають виокремити й самостійно прокоментувати, визначити, наскільки цікавий такий культурологічно потужний текст для сучасного (зокрема – молодого) читача. Студенти можуть отримати завдання (у вигляді тренувальної вправи на занятті) – сформулювати таку актуальну тему «ненаписаної біографії», яка б містила всі необхідні складники: суспільну мотивованість, суспільну цілеспрямованість, суспільний смисл. Основні вимоги до такої теми – реальне життєве підґрунтя й розкриття типових та індивідуальних рис в одному образі. Формулювання теми обов'язково має доповнюватися коротким алгоритмом її розробки: майбутні журналісти повинні описати, з якими фактами їм доведеться працювати, з ким говорити, до яких документів звертатися тощо. Варто наголосити на тому, що героєм «ненаписаної біографії» може бути пересічна людина, життя якої – на перший погляд – звичайне й одноманітне, а завдання журналіста – саме в тому, щоб побачити за цим життям образ часу, епохи.

Робота з публіцистичними текстами може проводитися й у групах, для цього викладач має змодельовати відповідну навчальну ситуацію, залучивши ігрові моменти. Збірка О. Забужко «З мапи книг і людей» своєю структурою може зумовити структуру самого заняття, яке буде присвячене формуванню редакторських навичок, удосконаленню журналістської майстерності через осмислення есеїв письменниці та аналіз студентських журналістських напрацювань. Викладач має обрати таку (відмінну від типових) форму заняття, яка змогла б уповні розкрити творчий потенціал студентів, залучити їх до колективної діяльності. Композиційно заняття можна поділити на блоки: «Читати і писати», «Бачити», «Жити», у яких студенти представлятимуть власні творчі роботи (есеї чи авторські колонки), написані після ознайомлення з книжкою О. Забужко, колективно їх обговорюватимуть з позицій редактора та реципієнта. Заняття має представити своєрідну «галерею образів», що її студенти повинні створити своїми текстами: це враження майбутніх журналістів від знайомства з окремими людьми, які стали знаковими, важливими, від книжок, фільмів, вистав, радіо-чи телепередач, що стали улюбленими, допомогли, навчили, вразили. Викладач має звернути особливу увагу на те, щоб усі «блоки» були заповнені рівномірно, тому студенти повинні заздалегідь поділитися на групи відповідно до «блоків» майбутнього заняття.

Ігрові моменти (перебування одночасно в ролі автора-публіциста й редактора-критика) допоможуть студентам об'єктивно оцінити власний публіцистичний текст, виробити навички критичного сприйняття медійних повідомлень, розвиватимуть зв'язне мовлення. На важливості останнього завдання наголошує С. Молочко, зазначаючи, що звертати увагу варто «на такі основні аспекти вияву культури мовлення: нормативність (дотримання усіх правил усного і писемного мовлення); адекватність (точність висловлювань, ясність і зрозумілість мовлення); естетичність (використання експресивно-стилістичних засобів мови, які роблять мовлення багатим і виразним);

поліфункціональність (забезпечення застосування мови в різних сферах життєдіяльності)» [5, с. 108]. Викладач повинен побудувати заняття за певним алгоритмом, який би дозволив студентам уповні представити свій творчий доробок і максимально «вжитися» в роль редактора. У методичних рекомендаціях до заняття необхідно визначити послідовність аналізу і критики публіцистичних текстів: актуальність та оригінальність теми, повнота її розкриття, логічність і тематична єдність системи фактів, якісні характеристики фактів, композиційне представлення матеріалу, мовностилістичний рівень, рекомендації авторові.

Висновки. Отже, публіцистичний доробок О. Забужко спонукає до глибокого осмислення на рівні проблемно-тематичного наповнення, її есеїстика – яскрава за стилем, інтелектуально потужна, вона є гарним матеріалом для формування медійної грамотності та медійної культури майбутніх журналістів і потребує подальших комплексних розвідок у контексті медіаосвіти.

Література

1. Бутурліна О. В. Медіаторчість в сучасних концепціях медіаосвіти: від медіаграмотності до медіакультури / О. В. Бутурліна // Медіаосвіта: європейський досвід та українські перспективи в контексті шкільної та післядипломної педагогічної освіти : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. 18–19 квітня 2013 р., м. Чернігів. – Чернігів : Ієрогліф, 2013. – С. 30–34.
2. Забужко О. З мапи книг і людей : збірка есеїстики / О. Забужко. – Meridian Czernowitz. – Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня “Рута”», 2012. – 376 с.
3. Заніздра В. Нетрадиційні форми навчання у вищому навчальному закладі / В. Заніздра // Імідж сучасного педагога. – 2002. – № 10. – С. 44–48.
4. Капелюшний А. О. Редагування в засобах масової інформації : навч. посіб. / А. О. Капелюшний. – 2-ге вид., випр. і доп. – Львів : ПАІС, 2009. – 432 с.
5. Молочко С. Р. Редагування матеріалів мас-медіа як різновид роботи з культури мовлення / С. Р. Молочко // Медіаосвіта : європейський досвід та українські перспективи в контексті шкільної та післядипломної педагогічної освіти : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. 18–19 квітня 2013 р., м. Чернігів. – Чернігів : Ієрогліф, 2013. – С. 107–112.
6. Різун В. В. Літературне редагування : підручник / В. В. Різун. – К. : Либідь, 1996. – 240 с.

Свалова М. І. Сборник эссеистики О. Забужко «С карты книг и людей» в системе подготовки будущих журналистов. В статье рассматривается сборник эссеистики О. Забужко «С карты книг и людей» в контексте формирования умений и навыков редактирования текстов в средствах массовой коммуникации. Раскрываются основные формы работы с публицистическими текстами писательницы (анализ актуальности темы, проблемно-тематического наполнения, жанровых особенностей, создание студентами собственного журналистского материала). Рассматриваются такие особенности публицистики О. Забужко, как актуальность, анализ творческого пути художника (в широком значении) в контексте эпохи, сочетание журналистского и художественного начал. Описывается форма практического занятия, на котором можно применить работу с текстами писательницы, а также с текстами студентов, созданными на основе эссе О. Забужко.

Ключевые слова: эссеистика, публицистика, актуальность темы, проблематика, редакторский анализ.

Svalova M. I. Collection of the Essays «From the Map of Books and Peoples» by O. Zabuzhko in the System of Future Journalists' Education. In the current article author observes collection of the essays «From the map of books and peoples» by O. Zabuzhko in the context of forming of abilities and skills in textual editing in mass media. Researcher discovers basic forms of work with publicistic texts of writer (analysis of actuality of topic, problematic and topical content, genre features, creation of own journalistic material by the students). Author examines such features of the publicism of O. Zabuzhko as actuality, analysis of creative way of artist (in a wide meaning) in the context of epoch, combination of journalistic and artistic origins. In the article researcher proposes the example of the practical class, where lecturer can apply work with texts of writer and also with the texts created by students based on the essays of O. Zabuzhko.

Keywords: essay writing, publicism, actuality of topic, problems, editorial analysis.

Адреса для листування: svalova_m@meta.ua